

črk ter mora jim, ako hoče, da bodo kedaj pravilno pisali, vsako obliko prepisati, a to tako, da vidijo, kako je nastala in kako je sestavljena. V posameznih delih, ko v celej podobi ima učitelj pismena otrokom predočiti ter je strogo posnemanja navaditi. Isto, se vé-da, velja tudi o sestavi črk — o besedah. — Obrazcev, po učitelju narejenih, navzame se otrok po vidu, a baš zato se ima paziti, da otrok res gleda. Po vidu se vpadablja oblike v duhu otročjem ter iz duha jih potem napiše otrok s pomočjo ročne svoje spretnosti ter svoje oblikovne zmožnosti. Učitelj mora tedaj pri lepopsnem uku — zlasti v prvih dveh letih — vse, kar piše, pisati zmirom tako, da to vidijo otroci, da se njihovem duhu utisnejo prave podobe. Te podobe pa se morajo zdajci pravilno naslikati, t. j. otroci morajo črke, besede narediti vse istoležne ter sploh pisati vedno enakomerno. Za to je pa pisanje po narekovanji (diktatu) in taktiranji kaj dobro in uspešno! Po narekovanji otroci vsi na enkrat pišejo, po istočasnem pisanji pa dospejo do enakomerne pisave in roka jim če dalje bolj spretna postaja. A ni dosti, da otroci pišejo spretno, urno — pisati morajo tudi lepo! Lepo pa bodo pisali, če bodo pisali enakomerno ter i gledé snažnosti posnemali pisavo učiteljevo. — Lepopisje ima po tem takem tudi odgojilno svojo stran! Po lepopsiji vzbuja se pri otrocih ljubav do snažnosti, snage, čut lepote in redoljubje. Učitelj mora uriti otroke v prelepah teh lastnostih in v to mu kaj dobro služite lepopsije in risanje! Otroci pa nimajo le v lepopsnej uri gojiti snažnost in lepoto, marveč ti lastnosti kazati se morate v vseh njihovih spisih in nalogah! Kakor se reče: „povej mi, s čim občuješ in jaz ti povem, kaj (kedo) si“, ravno tako lahko rečemo: „pokaži mi, kako pišeš in povedal ti bom, kakšen si“.

Po tem takem naj se pač vsak učitelj, kolikor more in vé, potru-di, da bo pouk v pisanji v svojej učilnici vsestransko gojil. Pisanje naj mu ne velja le za spretnost, smatra naj to tudi kot gojilno sredstvo! Vesten učitelj ne bo že zadovoljen s tem, da njegov učenec sploh pisati zna, ampak brigal se bo tudi, kako to zna; niti truda se ne bo vstrašil, nego s potrpežljivostjo vporablja vse svoje znanje, bode navadil gojence svoje tudi lepe pisave. Po lepi pisavi podari on deci dragocen dar za poznejše življenje. Nemški rek veli: „Lepa pisava je najboljšo priporočno pismo za življenje“. „Preskrbimo torej prav obilo tacih pisem preljubljenaj našej mladeži!

Jernej Kopitar.

g) Sedma borba njegova bila je ilirska in posebej hrovaška.
— „O bone mi Gai, quis te malus abstulit error“ — vzdihuje

Kopitar (v. „Hesych.“ 19 str. 59) ter norčevaje o njegovem prejšnjem imenu Ludovicus (clarus bellator) in o sedanjem Ljudevit (tyrannicus — populi debellator) kaže, da je Gaj l. 1830 v Pešti za svoje rojake sprejel česki pravopis, češ, da je organiški, in l. 1836 besedo dubrovniško (linguam — reipublicæ olim — ragusinam), češ, to je novi jezik ilirski, in sicer po nasvetu Kolarjevem in Šafaříkovem. — Sanjari so tedaj mnogo o slovanski vzajemnosti. — Najprej so hoteli v ilirščini zediniti Hrovate in Serbe, s temi skleniti Slovence in Bolgare, ter vstvariti tako vsem Jugoslovanom književni jezik — ilirski, in — kedar se pridružijo Ilirrom na vzhodu Rusi, na severju Poljaki in Čehi, nastanejo štiri veliki slovstveni jeziki, iz katerih se naposled vstroji vsem edin književni jezik slovanski. — Dobra, lepa misel, kaj ne? — Temu učenju in prizadevanju je vendar hudo oporekal Kopitar, češ, edin pisemni jezik Slovanom še ni mogoč; tudi se ne stvarja po takem načinu, (sed — sive imperio sive litteratura); vseh narečij slovanskih se po Grimmu sme šteti dvanajst, in vse te dvanajstere morati v štiri velike ali glavne narečja — more se le „jure belluino“. — Te in take učenjake pika tudi Prešernov seršen (str. 113):

Bahači čvetero bolj množnih Slave rodov.

Čeh, Poljak in Ilír, Rús svoj 'zobraziti jezik,
Njih le mogočni ga ród ima pravico pisát';
Beli Hrovat, Rusnjak ne, Slovak ne, z Slovenci ne drugi,
Tim gre Slave pesám, lájati, tace lizát'.

Kakor to stran Donave bivajo trije rodovi slovenski: 1) Slovenci, 2) Bolgari, in v sredi 3) Serbi, katerim stari pisatelji pravijo časih Serbi, časih Hrovatje; tako so razločevati vsaj tri lastne narečja med njimi, in — ko bi hotli ravnati po prej omenjenem načinu, potlačili bi bolgarski in panonski Sloveni v sredi Ilire t. j. Hrovatoserbe ali Serbohrovate; a — ker nikomur nočemo delati krivice, pišimo vsakteri v svojem domačem narečji, je primerjevaje z drugimi, vzlasti s klasičnima — gerškim in latinskim:

Hoc opus, hoc studium parvi properemus et ampli,
Si Patriæ volumus, si nobis vivere cari.

Vse drugo izročimo Bogu, kateri venča vsakega, ki se je po postavi vojskoval. Dokaj po postavi smo se vojskovali vže skozi tri stoletja Sloveni; srečno in veselo se borijo sedaj Serbi obreda gerškega, in tudi latinskim (Ragusinis Dalmatisque) ne bodi kaj oponošeno; sed — „jure dolemus provinciale Croatia, cujus caput est Zagrabia, tristissimo exemplo deseri a suis non solum filiis, malentibus in ragusinam silvam (Dubrovnik slavicum Ragusæ nomen, est a dubrava, silva) ligna ferre, quam miseræ succurrere patriæ, sed etiam filias tentari ab his silvestribus Faunis ad eandem impietatem!“

(Cf. Draškovičev: „Ein Wort an Illyrien's hochherzige Töchter“ i. t. d.). — To razkazuje nekako Kopitar v sestavku: „De Gaji nunc Ljudeviti (olim Ludovici), duplici molimine novarum tabularum tam linguae quam scripturae Croatarum Zagrabiensium“. — V posljednjem pa, kjer podaja svoje nasprotnike gledé na začetje slovanske liturgije v Panoniji i. t. d., piše (str. 70): „Illi (Kollarus, Palackus, Schaffarikus) vero, mortuo suo in Carniola doctissimo quidem sed et inconstantissimo socio (t. j. Mat. Čop), in reliqua Pannonia quaerere alios; et invenere satis se dignum Gajum, qui posteaquam magnis Croatici Phaëtonis excidit ausis, horum hortatu majorem Illyrici universi curum conscendit, adjunctus...“ —

Bilo je l. 1835, da je Ljudevit Gaj (r. 1809, u. 1872) vesel, da Horvatska nij još propala, jel izdajati Novine Horvatske i Danico Horvatsko v kajkavščini i v tedaj običnem pravopisu; a — l. 1836 hipoma jame priobčevati v českem priravnanim pravopisji Novine Ilirske i Danico Ilirsko v štokavščini, in — kar je naš Vodnik popeval l. 1811 v svoji „Iliria oživlena“, videl je i Gaj, da „En zarod poganja — Pre-rojen ves nov.“ — Ilirija vstaja in z njo nekdanje orjaštvo ilirsko in ž njim krepko slovstvo s svojo lastno dobo, in v njem se prikazujejo po Vodnikovih in Zupanovih popevkah verli Slovenci na pr. Jarnik, Žemla, Drobnič, Ravnikar, Kobe, Pintar, Majar, Terstenjak, Raić, Razlag, in vzlasti goreći Stanko Vraz. — Kopitar pa hud, in to do zadnjega vzdihljeja. — Na to méri v „Zabavljivih napisih“ Prešernovih (Poezije. 1847. str. 113):

D a n i č a r j a m.

Dobróvski.

„Perjatelj ki 'z svetá prideš, mi povej po pravici“,
 Dobrovius modrost praša Kopitarjovo:
 „Al Dubróvničanov, serpski, al mar verli hrovaški
 Jezik pišejo Gáj, Gája goreča druhal?“

Kopitar.

„Gáj daničár, daničarska druhal? svoj pišejo jezik,
 Slavšine ti južnih sò janičarji dežel.“

A — s kolikim vspéhom? — Doba bila jim je krasna, zlata, a — kratka, mimo šla! — L. 1840 je sicer pisal Prešernu Stanko Vraz (Děla. V. 1877. str. 202): „Kennst Du Kopitars letztes Werk? Es hat uns wirklich mehr genutzt als geschadet. Herr K. hat in Croatien den ganzen Credit verloren“. — In l. 1842 Muršecu (str. 325. 326): „Šta je od Macuna? — Šta, za Boga radi Caf? Već će biti doskora godina danah, što nimam od njega ni traga ni glasa. — I od Miklošića nečuje se ništa. Čuo sam od mnogih našinacah, što su došli iz Běča, te kažu da se je s Kopitarem srepio kao Orestes i Pylades t. j. složan i jednodušan — neprijatelj ilirštine. Šteta za toliku glavu! I opet

se kod njega uzistinuju one reči: I najbolja glava bez dobroga srca nevalja“. — Po tch in onih stocih diši mladinski spis: „Hrvati od Gaja do godine 1850.“ — Kulturno-istorijski i književni pregled. Napisao Ivan Milčetič (cf. Hrvatski Dom. Zabavnik III. 1878. str. 152 do 218.). Kopitar se opisuje v njem jako neprijazno, in o koncu veli se (str. 166): „Vidi se, kako znade gdjekad strast zavesti i učenjake. Vraz je tomu tražio uzrok u neplemenitosti srca.“ — Vrazu pa je v spomenico zložil Prešern (str. 113) zabavljiv napis:

Naróbe Katón.

Od drugih manjši in častèn manj rod je slovènski,
Lakota slave, blagá, vléče pisarja drugám.
Victrix causa Diis placuit, sed victa Catoni;
Stanko Slovincov vskòk, Vraz si narobe Katón.

In — oj osoda! — l. 1851 umre Vraz, i l. 1851 umre ilirizam nesrečno porodivši sina dva, ktera — srbizam i hrvatizam — sta ven in ven v razpertji zavolj dedine očetne ter se kruto prepirata zavolj dedine materine, kakor nekđaj rodna brata — ljuti Hruoš i Staglav hrabri (cf. Libušin soud)! — Spominjajo nas tega razne novejše pisarije hervatske in serbske, v kojih se hervatstvu na primer pretí ne le z madjarstvom, ampak že tudi s serbstvom! — Tako piše Stojan Novaković v svoji serbski slovnici l. 1879: „Hrvati srpski jezik primili radi književnog jedinstva (mesto svoga oblasnog dijalekta) pa ga sad i hrvatskim zovu“ (str. 23); a temu se upirajo Hrovatje! — Po smerti Vrazovi so celo javno vstanovili, naj v prihodnje edini jim jezik — samo v dveh narečjih — hervatskem in serbskem — zove se hervatskoserbski ili serbskohervatski jezik; a — sedaj velí i dr. Miklošić (Vergl. Lautl. II. 1879), da je nepravilen izraz „jezik srbski ili hrvatski“, češ, to sta dva lastna jezika! — Neđavno smo trije rodovi slovanski na jugu ločili se jezično po besedicah „kaj, ča, što“ tako, da Slovenci smo kajkavci, Hrovatje čakavci, Serbje štokavci; a — sedaj terdijo Hrovatje: Vse to troje smo mi sami — štokavci, čakavci i kajkavci! — Vzlasti ne marajo slišati o tem, da je njih kajkavsko narečje prav za prav slovènsko. —

„Na hervatsku književnost spada još na někoj način i literatura one grane našega naroda, koja u današnjoj gradjanskoj Hèrvatskoj stanuje, i to u županijah Zagrebačkoj, Varaždinskoj i nēgđašnjoj Križevačkoj, piše A. Mažuranić (cf. Ilirska Čitanka za gornje gimnazije. I. U Beču. 1856), a to ne samo radi političnoga saveza i naravske blizine narečja, nego još većma zato, što je ta grana već od posljednjih 100 godinah svoje izvorno Slovensko ime, koje se izključivo u svih njezinih starih piscih (kao su: Pergošić, Vramec, Habelić, Bèlostènc i. t. d.) nalazi, s Hèrvatskim imenom zamènila“. Potem se hvalijo

ti Slovenci, da so v XVI. veku pričeli prav pametno z nevezano besedo, s prozo, koja je v pravilnosti in čistoti verhunec dosegla v evangeli-staru biskupa Petretiča (1651) in v Habdeličevih knjigah (1674), da so svoje (ne dosta po zakonih štitjeno) Slovensko ime premenili na Hervatsko: „tako opet u najnovije doba dadoše rēdki primēr mudrosti, kad su, ponajviše potaknutjem dra. Ljudevita Gaja, ostavivši svoje prirodjeno kajkavsko narēčje, svojevoljno još i čisti hervatski jezik za svoju književnu porabu primili.“ — Jako znamenite so resnice, koje v tem oziru svojim rojakom drobi Frane Kurelac (v. Recimo koju. Karlovac. 1860.) str. VI. na pr.: „Slavonac ime odista je samo izvrnuto ime Slovenac; i po većoj česti današnje Slavonije govorilo se slovenski ne samo nekad, nego i sada; po nekih stranah i mužko i žensko, a po nekih samo žensko: er muževi iduće k medji turskoj na stražu, i s Hrvatī se sastajuće i sa Srbliī mnogo su već od njihovā jezika poprimili, i već povse sa njihovu se navrnuli“. . . . „Bile su dvē Slavonije, gornja i dolnja. Zvale su se jednim imenom, er se u jednoj i drugoj slovenski govorilo; nu gornja se običnije Croatia zvala, er je iza Slovenac sēdio narod hrvatski; koje ime susēdni Slovenci prevrnuše u horvatski, i sebi ga prisvojivše Horvatmi se prozvaše“. . . . „Čudna je s Hrvatī i Slovenci. Ko su oni bili 16. veka, a ko biasmo mi? Tako na blizu, a kobi tako razlike! . . . Za čim Gaj toliko nastojao, da nas sbije vse pod jednu knjigu, to je istom od male česti uspēlo . . . A jao si ga ovcī, kōj svoje runo bude težko . . . Čim se dakle jezik naše susēdne braće tako očistio, obogatio i uzvisio; . . . mi Hrvati zagazismo . . . A jedne smo krvi mi i Slovenci, pa kako to, da u nas nauk nikako cvasti neće?“. . . Na to pripoveduje, kako mirno so se Slovenci poprijeli novega pravopisa českega, kako hitro so se poprijemali po Gaju jezika ilirskoga, da si bi po zakonih tanke filologije kaj vgodno mogle se razmakniti meje književne Slovenije. Tedaj o teh prepirih: „Kako je postupao Slovenac? . . . Zašto nije bućio po novinah? zašto nije dokazivao, da je Habdelić, da je Prgošić i. t. d., da su vsi ti, rodjeni u današnjoj zemlji hrvatskoj, svoj jezik imenovali slovenskim? da je biskup Zagrebački, Petretić, svoju crkvu zvao slovenskom? da je Kopitar za vse kajkavce rekao, da su Slovenci i. t. d.“ Pohvalivši Slovence zarad djanske modrosti in slovenščino zarad nje pravilnosti v oblikah in bogatosti v besedah veli Kurelac v I. razdelku (str. 1—13) naposled: „Ne znam knjige, kojoj Bog tako dosudio kako slovenskoj . . . dok ne planū za vremena našeg žizan tako dēvojačka, pogodna i mila, da se nje uspēhu nadvit ne možeš, uspēhu uza tolike neprilike, u tolikom siromaštvu, da joj se može reći: ruža usred trnja. Ko te goji, ko te nataplja slovenska zemljice? Ko je tvoj ogradnik, ko tvoj polivčija, da je tvoj ograd tako lēpo urodio, da tvoje cvētje tako milo diše?“. . . — „Mi današnji

Hrvatjani, jadikuje o koncu (str. 158. 159), najbolje poznamo narčeje srbsko; bolje nego svoje, bolje nego slovensko . . Slovenac u knjizi slovinskoj homo novus . . . nu je zadnjih godin Slovenac takovim se pobornikom ukazao na borišču pismenom, da nam ga je odmah po ramenu plésnut, i pravim ga vitezom uznat i proglasit . . Nu sada je doba, da vsaki nas — Srbin, Hrvat, Slovenac — i vsi skupa te rane izvidamo, da ozdravimo, i da ogradimo sgradu nove knjige i jedinstva našega". —

Nekaj o načrtu za prirodoslovje na srednjej stopnji (3., 4., 5. šolsko leto) ljudske šole.

(Dalje.)

Prostornost, luknjičavost, neprodornost, deljivost.

Občne lastnosti nimajo v fiziki na nobednem mestu pravega prostora, ker njenej nalogi ne zadostujó. Vsaj zmerom zahtevajo pedagogi, da ne začenjamo z občnim, z abstraktnim, pravi dr. Crüger. S premislekom sem o občnih lastnostih samó na kratko govoril, ker jih še le potem dobro izpoznamo, ko smo se seznanili z vso fiziko, piše Oersted v svojem delu „der mechanische Theil der Naturlehre“, katero delo je za višjo stopnjo, a ne za ljudsko šolo namenjeno. Dr. Wüllner celó nima v svojem velikem delu „Experimentelphysik“ za občne lastnosti posebnega prostora; omenja jih le memogredé, t. j. takrat, kedar jih potrebuje za osvetljevanje druge tvarine iz fizike. On govori n. pr. o ljenivosti za osvetljevanje sil; o težnosti za izvajanje zakonov gibanja; o deljivosti pri opazovanji kakovosti tvarine i. t. d. Ali ne pokaže dr. Wüllner s tem v resnici, da naj o teh lastnostih govorimo, kedar je potreba za osvetljevanje druge tvarine, torej v zvezi z drugo tvarino?

Tem nasproti stojé spet drugi, kateri začenjajo fiziko z občnimi lastnostmi, da celó v knjigah za ljudske šole n. pr. dr. Netoliczka, Hofer. Toliko v obče o občnih lastnostih, v prevdarek, ali one sploh spadajo v fiziko, kar prepustimo vsakemu samemu; vernimo se vendar k našemu načrtu, on zahteva za 3. šolsko leto „Ausdehnung (Längenausdehnung, Längenmasse)“; za 4. šolsko leto „Ausdehnung (Flächenausdehnung, Flächenmasse)“; za 5. šolsko leto „Ausdehnung (Körperausdehnung, Körpermasse). Nadalje „Porösität“ za 4. šolsko leto, „Undurchdringlichkeit“, „Theilbarkeit“ za 5. šolsko leto. Poskusimo to izvršiti! *)

*) V prihodnjem hočemo odgovore, kateri se sami ob sebi razumó, izpuščati; vendar jih pričakujemo v celih stavkih, ker nauk iz prirodoslovja mora tudi biti nauk za jezik.